

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну
едукацију и рехабилитацију

НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП

Интервенције у
раном детињству
и предшколству

Зборник радова

*Београд,
22. децембар 2023.*

Београд, 2023.

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП

**„ИНТЕРВЕНЦИЈЕ У РАНОМ ДЕТИЊСТВУ И
ПРЕДШКОЛСТВУ”**

Београд, 22. децембар 2023.

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 2023.

НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП
„ИНТЕРВЕНЦИЈЕ У РАНОМ ДЕТИЊСТВУ И ПРЕДШКОЛСТВУ”
Београд, 22. децембар 2023. године
ЗБОРНИК РАДОВА

Рецензенти:

Проф. др Маја Ивановић
Проф. др Марија Анђелковић

Издавач:

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)
11000 Београд, Високог Стевана 2
www.fasper.bg.ac.rs

За издавача:

Проф. др Марина Шестић, декан

Главни и одговорни уредник:

Проф. др Светлана Каљача

Уредници:

Проф. др Александра Ђурић Здравковић
Проф. др Слободанка Антић
Доц. др Јасмина Максић

Дизајн насловне стране:

Зоран Јованковић

Компјутерска обрада текста:

Биљана Красић

Штампа омота и нарезивање ЦД:

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)

Зборник радова ће бити публикован у електронском облику – ЦД

Тираж: 200

ISBN-978-86-6203-175-4

Наставно-научно веће Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, на седници одржаној 14.11.2023. године, Одлуком бр. 3/192 од 23.11.2023. године, усвојило је рецензије рукописа Зборника радова „Интервенције у раном детињству и предшколству”.

Зборник радова је настао као резултат Пројекта „Интервенције у раном детињству и предшколству” чију реализацију је сопственим средствима подржао Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (руководилац Пројекта проф. др Мирјана Ђорђевић), као и резултат пројеката које финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (број уговора 451-03-47/2023-01/200096).

ПРЕВЕНЦИЈА ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА НА ПРЕДШКОЛСКОМ УЗРАСТУ

Јована УРОШЕВИЋ, Весна ЖУНИЋ ПАВЛОВИЋ

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

Апстракт

Вршњачко насиље представља широко распрострањен проблем који може почети већ на предшколском узрасту. Досадашња истраживања овог феномена углавном су се бавила децом у основним и средњим школама, због чега имамо мало података о феноменологији и превенцији булинга на млађем узрасту. Овај рад има за циљ да представи савремена сазнања о специфичним карактеристикама вршњачког насиља на предшколском узрасту и ефективним антибулинг програмима превенције и ране интервенције који се могу применити у предшколској установи. Претраживањем литературе издвојени су новији систематски прегледи о вршњачком насиљу на предшколском узрасту. Затим су сумирани налази о појавним облицима, полним разликама и улогама у булингу, као и о програмима који се примењују у савременој пракси. Вршњачко насиље предшколаца разликује се од овог проблема на каснијем узрасту, пре свега у погледу улога које деца заузимају и њихове стабилности. Иако се предшколски узраст сматра идеалним за превенцију и рану интервенцију, готово да нема програма намењених за рад са овом популацијом. Потребно је посветити већу пажњу испитивању обележја вршњачког насиља на предшколском узрасту и развијању антибулинг програма на темељу тих резултата.

Кључне речи: булинг, предшколски узраст, превенција

УВОД

Вршњачко насиље или булинг подразумева понављано и перзистентно негативно понашање ученика према њиховим вршњацима (Olweus, 1994). Ден Олвеус, најутицајнији истраживач из ове области, истиче да се о вршњачком насиљу може говорити уколико су у конкретном случају испуњена следећа три критеријума: испољавање агресивног или другог понашања којим се са намером наноси штета другом лицу; учесталост и

стабилност оваквог понашања; неравнотежа моћи између насилника и жртве. Као извршилац булинга може се јавити једна особа или група вршњака, док је наспрам њих најчешће једна жртва (Olweus, 1994).

Насиље према вршњацима може се испољити директним или индиректним путем (Morin, 2017). Директни облици обухватају физичку (ударање, гурање, пљување, чупање, уједање, итд.) и вербалну агресију (вређање, псовање, упућивање претњи, називање погрдним именима и сл.), док се под индиректним насиљем

подразумевају суптилнији облици релационог насиља (оговарање, одбацивање вршњака из групе, ширење гласина, и сл.) (Navarro et al., 2022).

У ситуацијама вршњачког насиља деца могу заузимати различите доминанте и периферне улоге (Saracho, 2016). Доминантне улоге припадају оној деци која су активно укључена у насиље, стога она могу бити означена као насилници, жртве или насилници-жртве (деца која су агресивна према својим вршњацима, али су и сама виктимизирана од стране других) (Vlachou et al., 2013). Периферне улоге заузимају она деца која су индиректни учесници булинга, попут насилниковог активног помагача (јуре и држе жртву или се придружују у њеном вређању и омаловажавању), пасивног помагача (подржавају и подстичу насилнике навијањем, плескањем и сличним понашањем), жртвиног браниоца (стаје на страну жртве и покушава да јој помогне) и посматрача (немо посматра насиље и не предузима ништа, подржавајући насилника на тај начин) (Alajbeg i sar., 2018; Saracho, 2016). Децу периферних улога је доста теже са сигурношћу препознати, због чега се у литератури уочава недостатак истраживања о њиховим карактеристикама и преваленцији.

Подаци о преваленцији вршњачког насиља разликују се у односу на пол, узраст, врсту насиља, као и улоге које се посматрају. Резултати једне мета-анализе показали су да преваленција булинга на узрасту од 12 до 18 година износи 35% за доминанте улоге (Modecki et al., 2014). Подаци Сједињених Америчких Држава из 2017. године за децу узраста од 12 до 18 година истичу да се сваки пети ученик јавља као жртва насиља (National Center for Educational Statistics, 2019). Великим испитивањем вршњачког насиља у

Републици Србији, које је извршено у периоду од 2005. до 2013. године, прикупљени су подаци из 237 основних школа. Узокром су обухваћени ученици од трећег до седмог разреда, а резултати су показали да 48,7% ученика остаје неукључено у насилне интеракције, док 30,4% њих заузима улогу жртве, 7,1% улогу насилника, а 13,8% улогу насилника-жртве. Девојчице су заступљеније у улози жртве, док су дечасти чешће насилници или насилници-жртве (Popadić i sar., 2014).

У фокусу истраживања вршњачког насиља до скоро су били искључиво основношколски и адолесцентни узраст, стога се булинг на предшколском узрасту сматра релативно новим истраживачким феноменом (Morin, 2017).

Карактеристике вршњачког насиља на предшколском узрасту

Једна од тешкоћа са којом се суочавају истраживачи овог проблема односи се на дефинисање понашања која се сматрају булингом на предшколском узрасту. Познато је да, деца овог узраста испољавају виши степен агесије и маладаптивног понашања у односу на старију децу, због чега чешће улазе у конфликте са вршњацима (Jenkins et al., 2017). Како се ова фаза њиховог нормативног развоја не би заменила за булинг, неопходно је у обрацима понашања тражити репетитивност и усмереност на специфичну индивидуу или групу вршњака (Morin, 2017). Сарачо (Saracho, 2016) истиче да се предшколци служе широким спектром негативних понашања у намери да нанесу штету својим вршњацима, као што су сакривање обуће, намерно уништавање одеће или играчака, бацање камења на вршњаке или отимање ужине.

Досадашња истраживања из ове области показала су да деца предшколског узраста могу бити како жртве, тако и извршиоци директних и индиректних облика вршњачког насиља. У складу са својим когнитивним и социјалним вештинама, предшколци могу да испоље не само физичку агресију него и одређене облике вербалног и релационог насиља (попут ширења лажних и забрана одређеној деци да учествују у игри). Девојчице се углавном служе релационим облицима насиља који су превасходно усмерени према другим девојчицама, док су дечаци чешће физички агресивни и то према вршњацима истог пола (Vlachou et al., 2011). Одређене разлике у односу на пол постоје и у погледу социјалног статуса предшколаца који су насилни према својим вршњацима. Дечаци који су насилни према вршњацима су прилично добро уклопљени у вршњачку групу, док су девојчице са таквим понашањем често изоловане из групе и искључене из заједничких активности (Perren & Alsaker, 2006). Ови подаци нам јасно говоре да вршњаци лакше прихватају и налазе оправдање за насилно понашање дечака.

Истраживањима је такође установљено да су улоге у вршњачком насиљу мање стабилне код предшколаца у односу на старији узраст (Navarro et al., 2022). За разлику од ученика основне и средње школе који обично остају дуго укључени у вршњачко насиље, некада и током читавог школовања, предшколци релативно брзо напуштају улогу насилника или жртве. Претходна истраживања су показала да је 20,5% предшколаца у одређеном тренутку било укључено у вршњачко насиље, али да је у већини случајева реч о пролазним епизодама и насилним испадима који нестају са одрастањем (Vlachou et al., 2011). Монкс и сарадници (Monks et al., 2003) су

утврдили да је на предшколском узрасту улога насилника прилично стабилна током периода од четири месеца, а да затим њена стабилност опада, док је стабилност улоге жртве константно ниска.

Још једна специфична карактеристика булинга на предшколском узрасту такође се тиче улога, а односи се на тешкоће у препознавању и испитивању периферних улога (Navarro et al., 2022). У досадашњим истраживањима утврђено је да деца путем номинација своје вршњаке могу разврстати само у категорије насилника, жртве или браниоца, док активне, пасивне помагаче и посматраче ретко могу препознати (Jenkins et al., 2017). Добијени резултати показали су да се преваленција предшколаца укључених у булинг креће од 11–25% за насилнике, 6–22,1% за жртве, 1,9–10% за насилнике-жртве и 16,3% за браниоце, док 29,8–47% њих није укључено у вршњако насиље (Monks et al., 2005; Perren & Alsaker, 2006).

Ефективни програми превенције вршњачког насиља

Предшколски узраст и окружење у којем ова деца бораве сматрају се идеалним за активности превенције и ране интервенције усмерене на спречавање и редуковање вршњачког насиља (Douvlos, 2019). У предшколској установи деца остварују прве социјалне контакте са вршњацима и одраслима ван своје породице, па је улога васпитача изузетно важна. Као први стандард успешне превенције булинга издваја се посвећен васпитач који представља узор деци и својим понашањем моделује дечије понашање тако што свима подједанко посвећује пажњу, подстиче љубазност и примену лепих речи у комуникацији, подучава толеранцији и

прихватању различитости (Morin, 2017). За примену структурираних превентивних програма неопходно је обезбедити васпитаче који су вољни и оспособљени да у својој групи верно примене потребне интервенције и током тог процеса деле искуство и сарађују са родитељима (Douvlos, 2019).

Премда је значај деловања на предшколском узрасту јасно утврђен, готово да нема превентивних програма намењених примени у раном детињству. Велики број програма и интервенција намењених ученицима основне и средње школе полако развија нове верзије прилагођене млађој деци (Vlachou et al., 2011). Антибулинг програми чија је ефективност емпиријски доказана садрже неколико заједничких карактеристика: укљученост и насилника и жртава у програм (Morin, 2017), приступ деловања на установу као систем, обучавање васпитача, употреба курикулума, информисање и обучавање родитеља, одржавање родитељских састанака, унапређена контрола понашања деце на игралишту, подстицање групног рада и игара, употреба видео материјала и игрица у којима је обрађена тема булинга (Vlachou et al., 2011). Управо на овим основама почивају доказано ефективни програми превенције вршњачког насиља који се примењују у свету.

Бернски програм против виктимизације у предшколској установи и основној школи (*Bernese Program against Victimization in Kindergarten and Elementary School – Be-Prox*; Alsaker & Valkanover, 2012) један је од ретких програма намењених деци млађег узраста. Заснован је на принципима успешних антибулинг програма који се примењују у школској средини и тренинга социјално-когнитивних вештина. Централну улогу заузимају

васпитачи, а главни циљ је научити их како да препознају булинг у раној фази, на који начин да разговарају са децом о насиљу и виктимизацији, како да превенирају насиље и интервенишу у ситуацијама када је булинг већ присутан. У основи програма јесу размена знања и пружање подршке, због чега је он осмишљен као интензиван четворомесечни тренинг васпитача који се састоји од рада под супервизијом, групних сесија и формирања сарадње између саветника и васпитача, као и васпитача и родитеља. Кроз шест сесија и различите задатке васпитачи стичу вештине и способности неопходне за ефикасно суочавање са вршњачким насиљем. Евалуација програмских ефеката дала је задовољавајуће позитивне резултате (промена у ставовима васпитача према насилницима и жртвама, већа сигурност и самопоуздање у реаговању на вршњачко насиље, боља сарадња са родитељима и позитивне промене у дечијем реаговању на булинг) на основу који је утврђено да је превенција булинга на предшколском узрасту могућа и неопходна.

ЗАКЉУЧАК

На основу прегледа резултата претходних истраживања може се закључити да вршњачко насиље на предшколском узрасту заслужује већу пажњу истраживача и стручњака из праксе. Предшколске установе имају важну улогу у превенцији и раној интервенцији, али је потребно радити на развијању антибулинг програма који ће бити прилагођени деци млађег узраста.

ЛИТЕРАТУРА

- Alajbeg, A., Dragoslavić, M., i Vrljićak-Davidović, N. (2018). Doprinos socijalne samoeфикаsnosti i nekih sociodemografskih čimbenika u objašnjenju različitih uloga djece u vršnjačkom nasilju. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 54(1), 10-23. <https://doi.org/10.31299/hrri.54.1.2>
- Alasker, F. D., & Valkanover, S. (2012). The Bernese Program against Victimization in Kindergarten and Elementary School. *New Directions for Youth Development*, 2012(133), 15-28. <https://doi.org/10.1002/yd.20004>
- Douvlos, C. (2019). Bullying in Preschool Children. *Psychological Thought*, 12(1), 131-142. <http://dx.doi.org/10.5964/psych.v12i1.284>
- Jenkins, L. N., Mulvey, N., & Floress, M. T. (2017). Social and Language Skills as Predictors of Bullying Roles in Early Childhood: A Narrative Summary of the Literature. *Education and Treatment of Children*, 40(3), 401-417. <https://doi.org/10.1353/etc.2017.0017>
- Modecki, K. L., Minchin, J., Harbaugh, A. G., Guerra, N. G., & Runions, K. C. (2014). Bullying prevalence across contexts: A meta-analysis measuring cyber and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*, 55, 602-611. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2014.06.007>
- Monks, C. P., Smith, P. K., & Swettenham, J. (2003). Aggressors, victims, and defenders in preschool: Peer, self, and teacher reports. *Merrill-Palmer Quarterly*, 49(4), 453-469. <http://dx.doi.org/10.1353/mpq.2003.0024>
- Morin, A. (2017). "You can't play with us" Intervention strategies to prevent and reduce bullying in preschools.
- National Center for Educational Statistics. (2019). *Student reports of bullying: Results from the 2017 School Crime Supplement to the National Victimization Survey*. US Department of Education. <https://nces.ed.gov/pubs2019/2019054.pdf>
- Navarro, R., Larranaga, E., Yubero, S., & Villora, B. (2022). Families, Parenting and Aggressive Preschoolers: A Scoping Review of Studies Examining Family Variables Related to Preschool Aggression. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(23), 15556. <https://doi.org/10.3390/ijerph192315556>
- Olweus, D. (1994). Bullying at School: Basic Facts and Effects of a School Based Intervention Program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35(7), 1171-1190. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1469-7610.1994.tb01229.x>
- Perren, S., & Alsaker, F. D. (2006). Social behavior and peer relationships of victims, bully-victims, and bullies in kindergarten. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(1), 45-57. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1469-7610.2005.01445.x>
- Popadić, D., Plut, D., i Pavlović, Z. (2014). *Nasilje u školama Srbije: Analiza stanja od 2006. do 2013. godine*. Institut za psihologiju, Beograd.
- Saracho, O. N. (2016). Bullying: young children's roles, social status, and prevention programmes. *Early Child Development and Care*, 187(1), 68-79. <http://dx.doi.org/10.1080/03004430.2016.1150275>
- Vlachou, M., Andreou, E., Botsoglou, K., & Didaskalou, E. (2011). Bully/victim problems among preschool children: A review of current research evidence. *Educational Psychology Review*, 23(3), 329-358. <http://dx.doi.org/10.1007/s10648-011-9153-z>
- Vlachou, M., Botsoglou, K., & Andreou, E. (2013). Assessing Bully/Victim Problems in Preschool Children: A Multimethod Approach. *Journal of Criminology*, 2013(2), 1-8. <http://dx.doi.org/10.1155/2013/301658>

PREVENTION OF PEER VIOLENCE AT PRESCHOOL AGE

Jovana Urošević, Vesna Žunić Pavlović

University of Belgrade – Faculty of Special
Education and Rehabilitation

Abstract

Bullying is a widespread problem that can begin as early as preschool age. Previous research of this phenomenon has mostly dealt with children in primary and secondary schools, which is why we have little data on the phenomenology and prevention of bullying at a younger age. The aim of this paper is to present contemporary knowledge about the specific characteristics of peer violence at preschool age and effective anti-bullying prevention and early intervention programs that can be applied in kindergarten. By searching the literature, recent systematic reviews on peer violence at preschool age were singled out. Then the findings about the forms, gender differences and roles in bullying, as well as the programs that are applied in contemporary practice, are summarized. Bullying among preschoolers differs from this problem at a later age, primarily in terms of the roles children occupy and their stability. Although the preschool age is considered ideal for prevention and early intervention, there are almost no programs designed to work with this population. It is necessary to pay more attention to examining the characteristics of bullying at preschool age and developing anti-bullying programs based on those results.

Keywords: *bullying, preschool age, prevention*